

JOSEP MARIA CARANDELL

«ÉS DIVERTIT!» O LA CULTURA INSOLIDÀRIA

Qui s'hagi dedicat al llarg d'una pila d'anys a la difusió de la cultura, lamentant-se ara i adés del baix nivell cultural del nostre país, en més d'una ocasió s'haurà fet una pregunta com aquesta: «¿No estaré fent propaganda consumista, com la que fan els industrials i els comerciants, en el sentit de recomanar la lectura de llibres, la visita a galeries d'art, l'assistència a sales de concerts, d'òpera, de teatre i d'altres espectacles, de la mateixa manera que ells recomanen l'ús de perfums, de nous models d'automòbils que arriben a la fi del món, de paper higiènic més suau que l'amor de mare?»

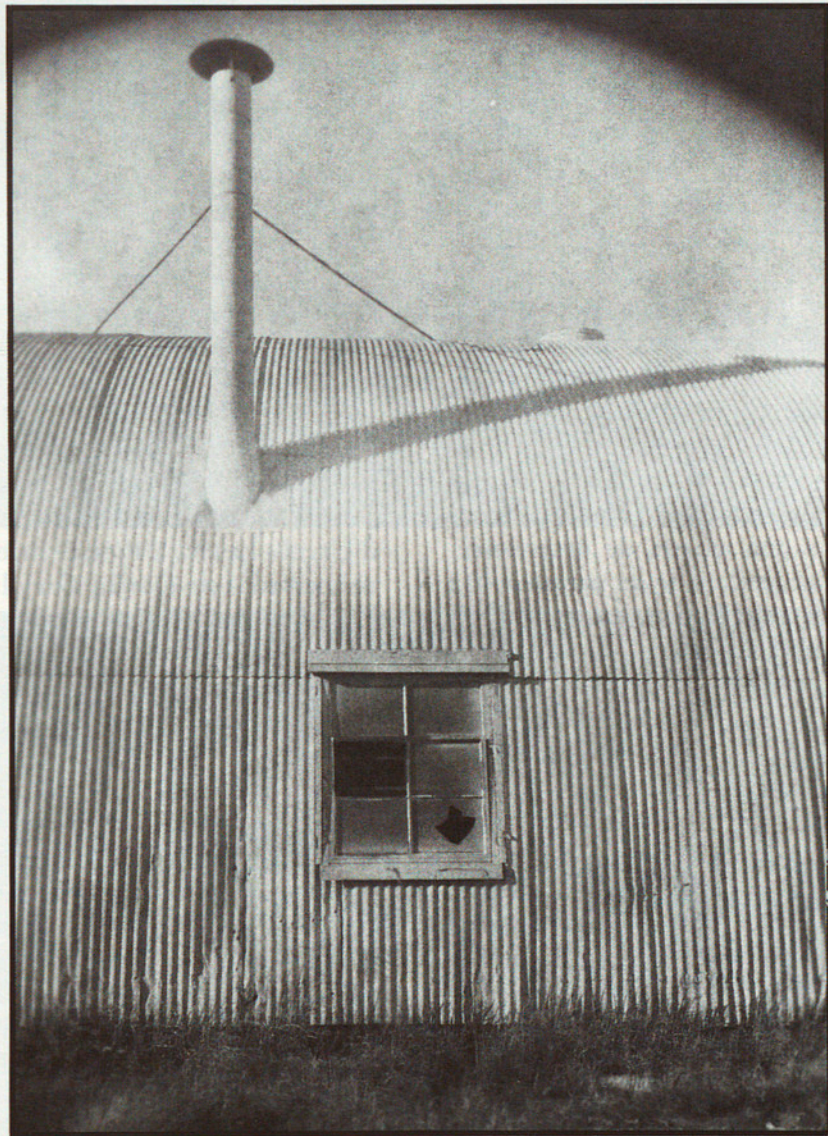
Alberto Moravia definia gràficament el consumista com aquella persona que consisteix en un tub, amb un orifici d'entrada, un altre de sortida i res més. El producte entra pel primer, recorre el tub i surt pel segon, sense passar per cap mena d'estómac, sense digestió ni metabolisme. Entre la boca i l'anús no hi ha cap retenció per elaborar i transformar el producte, en el fenomen conegut en català amb el magnífic verb pair, que serveix per vivificar el cos i l'esperit. La persona consumista queda reduïda a una màquina molt simple que funciona permanentment sense cap propòsit ni cap utilitat material o espiritual. Pel fet de convertir-se en consumidora, la persona se simplifica i aspira al tub com a model.

fatalisme cultural

L'immigrant, en arribar a les grans ciutats, perd la cultura popular que encara posseïa per tradició. La petita comunitat el fornava, abans, d'una cultura més o menys coherent. Però aquesta cultura, d'arrel en bona part pagesa, no li serveix a la ciutat, de perspectives relatives, de cicles anuals artificials, d'anonimat i de relacions més socials que comunitàries. Li correspon,

ara, substituir els criteris inconscients de la tradició, per altres de propis, individuals i conscients. Si abans el seu destí es trobava en la naturalesa i en la comunitat, ara haurà de poder-lo agafar amb les pròpies mans. Del destí fatalista hauria de poder passar al de la llibertat. Però en lloc d'assumir la cultura ciutadana, individualitzadora, es troba instal·lat en la cultura consumista, que representa una altra mena de fatalitat. Les coses li són imposades. No les tria perquè les necessita o les vol per tal de conduir el propi destí, sinó perquè així ho volen els «altres», els fabricants de modes i consums. Uns fabricants de tota mena que, val a dir-ho, són ells mateixos la millor expressió del tub sense metabolisme. David Riesman, potser millor que cap altre intel·lectual, va expressar perfectament aquest pas del fatalisme cultural de tipus medieval al fatalisme cultural i consumista del nostre temps. Només cal subratllar, al meu parer, que el domini cultural de l'Església (i de la comunitat jerarquitzada) mai no va ser tan poderós com el dels fabricants del consumisme actual, ja que llavors hi havia a les comunitats una cultura, diguem-ne popular i ancestral, que s'oposava vitalment amb més o menys èxit a la dogmàtica religiosa i oficial, com tan excepcionalment bé va demostrar el rus Bajtin en l'insubstituïble estudi sobre la cultura popular en Rabelais. En canvi, la gent d'ara ha perdut, com deia abans, la cultura de la tradició, i es troba lligada de peus i mans, a la mercè dels consumistes creadors del consum, malgrat posseir moltes més possibilitats, infinites, per realitzar-se com a persones i individus.

Aquesta tendència actual és tan poderosa que els mateixos difusors de la cultura —difusors d'estómac i no de tub— es veuen convertits en moltes ocasions —i gairebé en totes les ocasions contra els seus propò-

SAN FRANCISCO, USA. CALOTIP. 1980

sits— en venedors de productes culturals, de *souvenirs* que presenten, en lloc de la *bailaora* o el *torero*, la Pedrera de Gaudí o *Suburbis* de Mompou. ¿Per què aconsellen a la soferta població que vagi a l'òpera o als museus, que llegeixi novel·les i assaigs, que no oblidí la física moderna i la filosofia? ¿Per fer com els editors, els empresaris, els funcionaris, que ho aconsellen per tal de guanyar diners i prestigi? ¿Per poder difondre les nostres obres i les dels nostres amics? ¿Per poder-nos omplir la boca amb alguna expressió cofoia sobre el fet que Catalunya o Espanya es van fent europees? ¿Per fer que, una vegada més, la cultura sigui un ornament, un prestigi social, un luxe de minories?

la cultura «es diverteix»

La pregunta sobre els difusors de cultura és pertinent, sobretot ara que la desorientació i la perplexitat s'han ensenyorit tant dels difusors com dels receptors culturals. Una expressió s'ha posat de moda els darrers anys: «És divertit!». Jo no en conec cap altra de més significativa de la perplexitat i de la frivolitat pròpies del consumisme. Un creador de la mena que sigui fa unes declaracions a la premsa, a la ràdio, a la televisió i, enmig de la seva seriositat professional, deixa anar una barbaritat, que no té cap propòsit de desmitificació sinó que és, simplement, una frivolitat sense cap ni peus, un error o una mostra de desconeixement. I aquesta barbaritat, en lloc de ser entesa com a tal, és admesa pel mateix que l'ha feta i pels qui l'han copsada, amb el comentari de moda: «És divertit!». No cal dir que aquesta expressió és pronunciada amb la mateixa seriositat amb què es diria: «És molt profund». Novel·listes, assagistes, directors de teatre, etc., amunteguen «diversions» d'aquesta mena amb una impunitat fantàstica. En part perquè es mor entre els mateixos intel·lectuals l'esperit crític —la hidròlisi química de la digestió— en part perquè es mor la força per combatre les barbaritats. I això a causa de l'abassegadora potència del consumisme, de la perplexitat (que és el relativisme del relativisme, o Einstein al quadrat) i de la curiosa paradoxa, tan actual, de la voluntat de difondre la cultura encara que no sigui, pròpiament, cultura. Tot acaba amb un comentari somrient que amaga una profunda decepció: «És divertit!». Si allò que repugna és divertit, ¿què té d'estrany que allò que és divertit resulti avorrit de tan seriós, com passa ara?

La diversió continguda en aquesta exclamació és un residu del divertiment propi del carnaval i de la gran comèdia; és un *ersatz* de l'alegria sana i de la rialla franca. És, exactament, un divertiment consumista: les pessigolles que fa un producte en el tub, quan passa rabent dels llavis a l'esfínter anal.

El millor exemple que es pot donar d'aquest fenomen, en el moment actual, és el cas Racionero. Jo no conec cap intel·lectual d'ara que sigui capaç de reunir

més barbaritats per pàgina rectangular que aquest eremita omnipresent. Em refereixo a les seves novel·les però sobretot als seus assajos, especialment el titulat *La Mediterrània i els bàrbars del Nord*. A causa d'aquest llibre jo l'anomenava un «bàrbar infiltrat», encara que Joan de Sagarra, amb la seva capacitat epigramàtica, li havia trobat una definició millor: «Voliem un país racional i ha sortit un país Racionero».

Com a mostra, recordaré un article de Racionero en *El País* de juliol de 1985, titulat «Barbarie en Bruselas». L'article comença així:

«Recordé, esta vez con pesar, el aforismo de Wilde: "La naturaleza sigue al arte". Estaba presentando en Madrid un libro sobre el Mediterráneo y los bárbaros: una semana después se ilustraban macabramente mis hipótesis en un partido de fútbol en Bruselas. Muchos se preguntan desconcertados cómo es posible que los ingleses, modelo de contención, *fair play* y flema, se comporten repetidamente como vándalos.»

És un paràgraf típic de la seva manera de pensar i de fer, que el llibre esmentat resumeix perfectament. Per ell, els pobles de la Mediterrània som civilitzats, mentre que els nòrdics són bàrbars. Tanmateix, per provar-ho, cita Wilde a favor seu. I, per ara, no està demostrat que l'autor de *Salomé* hagués nascut a la Seu d'Urgell. La cita, a més, és incorrecta, ja que en la dita del narrador de *Dorian Grey* la naturalesa no segueix l'art sinó que l'imita. Però aquest error no té cap importància, malgrat els centenars de vegades que s'ha citat l'aforisme, ja que, si per definició els meridionals som cultes i civilitzats, l'error no pot ser valorat amb cap comentari que no sigui «És divertit!». I utilitza la famosa frase per demostrar —«con pesar esta vez»!— que els vàndals anglesos del camp de futbol són la «naturalesa» que segueix l'art de Racionero. Ves per on, resulta que la classe baixa anglesa no té cultura i és purament naturalesa, i mira per on confessa, «amb pesar», que ell mateix és un artista. I per obra i gràcia de la sabiduria wildiana, trobem que el poble anglès és arrauxat i brutal perquè el nostre autor ho havia anunciat en el llibre sobre la prudència dels mediterranis i la barbàrie dels bàrbars.

quan la cultura esdevé espectacle

¿No és imprudent criticar la biga en l'ull del proïsme i oblidar les nombroses ocasions en què hi ha hagut ferits i fins i tot morts en els nostres estats? Bé: «És divertit». ¿Que no s'explica com una persona «anglosaxonitzada» com ell no sàpiga que és ben diferent la cultura de l'èlite i la de la gent comuna, a Gran Bretanya, fins i tot en la parla i en la pronunciació, i que això ja ho exposava Shakespeare en oposar les maneres del rei Enric V i les de la banda de Falstaff i del príncep Hall, o, ja en el nostre segle, Bernard Shaw en *Pigmalió*, obra més coneguda per la *My Fair*

CEMENTIRI SAN FRANCISCO, USA. CALOTIP. 1980

LLUC ALCARI (MALLORCA). CALOTIP. 1979

Lady cinematogràfica? Tant se val: «És divertit!». ¿Que en això de la contenció, el *fair play* i la flegma britàniques hi ha molt més, però que molt més, pa que formatge, com ho sospita tothom i ho demostren en les seves novel·les de rabiüda actualitat molts narradors britànics d'ara? I això només és un botó de mostra, suficient per comprovar les contradiccions permanents de Racionero (anglès infiltrat que parla malament dels anglesos a base de tòpics i errors inacceptables, per tal de posar els civilitzats d'aquí a favor dels anglesos), les seves equivocacions, la seva prepotència profètica de guru, etc.

Ara bé, aquest escriptor és així; però jo no volia referir-me a ell, sinó al «cas» Racionero. Que ell escrigui i pensi com ho fa és cosa seva i importa ben poc. En totes les èpoques hi ha hagut pensadors que emboliquen la troca i tenen èxit. No l'he citat pas perquè, en primer lloc, l'editor d'aquesta revista i, després, els lectors, puguin exclamar: «Mira què diu aquest sobre el Racionero», ni perquè el veí exclami: «Ah, és divertit!». A mi m'interessa parlar del seu cas, encara que, per fer-ho, havia de donar una petita mostra del seu treball. I el cas comença en el fet que les seves obres han obtingut una formidable acolliment entre el gran públic i, també, entre l'interessat per la cultura. Potser ell ha estat l'home del moment actual que ha exercit una influència cultural més àmplia en el nostre país. Per als difusors de la cultura això hauria de ser motiu d'una gran satisfacció i d'una no menys gran atenció. Res no pot satisfer tant com observar l'aparició d'un mestre, en els moments actuals de perplexitat, el qual, gràcies a la seva grapa i habilitat, a l'actualitat dels seus temes, a la capacitat de sintonitzar amb la gent, a l'ample espectre dels gèneres que empra —com és el cas de Lluís Racionero—, aconseguix que la gent, desitjosa d'entendre el món i el moment històric, el segueixi i s'hi entusiassi.

silencis sospitosos

Tanmateix, l'ocasió —gairebé modèlica— que ens ha ofert aquest pensador popular de discutir, tot donant-li la raó, o negant-la-hi, ha estat desaproveitada. La discussió no s'ha produït. Tot ha acabat en aquella expressió, que no m'atreveixo a repetir per enèsima vegada. La crítica que feia al llibre esmentat un historiador demostrava que aquest en sabia tan poc, d'història, com el mateix perpetrador del llibre sobre els bàrbars. I fins i tot un home de la categoria i de la preparació humanística de Joan Triadú venia a dir que, malgrat que a la novel·la *Raimon o el seny fantàstic* estava equivocat fins el nom de pila mateix de Ramon Lull, l'important era que la gent s'interessés per Lull i per la cultura catalana. Triadú, sense adonar-se'n, queia en la trampa consumista, en aquella paradoxa que abans he dit: que es difongui la cultura encara que sigui bàrbara. Bàrbara, aquí, com «bereber», en

el sentit de bar-bar-bar i ber-ber-ber, que no s'entén ni vol dir res. (No com la cultura autèntica dels bàrbars, estudiada amb tan bona intenció per Heròdot).

Una vegada més, la Universitat ha callat. I qui calla atorga... un «És divertit!». I el mateix ha fet la intel·lectualitat independent. No hi ha hagut aquí un Oscar Wilde, ja que en parlàvem, que faci, no tan sols aforismes enginyosos, sinó també escrits polèmics, com aquell de «La veritat de les màscares» en el qual l'escriptor dublinès desmuntava punt per punt un altre de Lord Lyton, polític i escriptor de segona, sobre la relació entre l'arqueologia i el teatre, amb uns coneixements superbs d'arqueologia, de Shakespeare, dels actors i directors del seu temps, del vestuari i de l'escenografia, que ara ens serveixen per jutjar més bé les seves obres, des de *El ventall de Lady Windermere* a *Salomé*.

No, no ha estat l'actual generació il·lustrada la que ha fet la crítica d'aquell autor que defensa la cultura mediterrània, que la compara amb la del Nord per concloure que és una cultura bàrbara, que considera la ironia com la virtut cabdal dels nostres pobles meridionals. D'aquell autor paradoxal: exponent del cofoisme catalanesc, que cita els nòrdics a favor de les seves tesis; que desconeix el Nord, malgrat que hi ha viscut molt de temps; que defensa la ironia, malgrat que en les seves obres no hi ha ni una sola ratlla irònica; que fa o feia política esquerrana, com a polític d'Esquerra Republicana, malgrat el seu radical conservadorisme, com ho demostren els valors que defensa, derivats, via Eugeni d'Ors, dels reaccionaris d'*Action Française*. I, tanmateix, la cultura, la que no és cultura del «És divertit!» —i és aquí on volia arribar— es fa amb la crítica de la mateixa cultura civilitzada o bàrbara. Hauríem d'anar enrere, a la generació que ja gairebé ha passat, per trobar una resposta culta a les barbaritats de cofoistes com el llargament esmentat aquí. Em refereixo a Salvador Espriu, el qual, tot i que era conservador, i que estimava «amb un desesperat dolor aquesta meva pobra, bruta, trista, dissortada pàtria» va satiritzar, amb una ironia infreqüent al nostre país, el cofoisme del «Som els millors!», en narracions esplèndides com «Teoria de Crisant» o «El país moribund», o en l'escena corresponent de *Ronda de mort a Sinera*.

el principi de la cultura

No fa gaire, en una conferència Pierre Vilar ens recordava que s'han recollit més de dues-centes definicions de cultura. Aquí només en destaco una: la de la cultura solidària. La que consisteix en la crítica de la mateixa cultura, en l'intercanvi dialèctic entre els que la fan, com va ser propi d'Oscar Wilde, Bernard Shaw, Chesterton, Wells i d'altres, en l'àmbit britànic del seu temps, o dels filòsofs italians d'ara. Els uns i els altres sí que saben i saben divertir-se amb la cultu-

SAN FRANCISCO, USA. 1980

ra, com també ho sabien fer l'irònic Sòcrates o el burlesc Aristòfanes, perquè païen i paeixen els productes culturals i defugien i defugen com la pesta l'«És divertit» de la nostra relativització del relativisme. Si aquest país ha «sortit Racionero», com sentenciava Sagarra, aristofanesc perseguidor de la «cultureta», no és pas culpa exclusiva de Racionero, sinó de la manca de solidaritat crítica de la nostra intel·lectualitat i de l'orgullosa virginitat de què fan gala els universitaris, que no baixen a embrutar-se les mans i que contempnen el món de la pobresa, de la brutícia, de la tristesa i de la dissort d'aquest país, amb l'habitual «És divertit!».

El principi de la cultura es basa en un afany inqüestionable: el de conèixer, aprofundir, descobrir, fruir més i més seriosament, enriquir-se espiritualment, sentir l'emoció estètica... que encara és viu en les per-

sones no reduïdes a tubs, i, fins i tot, en aquelles que els fabricants consumistes han convertit en boques anals. ¿Com s'explica la profunda alegria que rau en el fons i amb freqüència en la superfície del *Banquet* platònic, de *Lisístrata* d'Aristòfanes, del *Quixot*, de *Gargantua i Pantagruel*, de *La importància de ser formal*, de *Pigmalió*... si no és perquè la cultura hi critica sàviament els altres convidats, els homes guerrers, la decadència d'un país, la seriositat acadèmica, els tòpics socials i espirituals, l'egoisme eixorc dels mestres...? ¿I com s'explica que sigui tan mortalment seriosa una cultura com la nostra, si no és perquè la solidaritat de la crítica seriosa no hi és, sinó que es limita al consumista i insolidari «És divertit!»?

JOSEP MARIA CARANDELL
Escriptor